

В масмедіа згадування про секс-працівниць відбувається у площині кримінальних повідомлень, наприклад, сайт 061 подає матеріал (12.01.2020) про факт сутенерства, подібні ж матеріали (близько 25 публікацій) можна знайти на цьому ж сайті. Важливим моментом є те, що в публікаціях переважно використовується толерантна назва «секс-працівниці», на відміну від, скажімо, запорізького ж видання «Vgorode.ua».

Журналістські тексти про так звані вразливі групи населення можна умовно поділити на тексти для активних громадян, які згенеровані громадськими організаціями та оприлюднені на сайтах правозахисних організацій тощо. Іншу групу матеріалів становлять журналістські тексти загального споживання, опубліковані всеукраїнськими та регіональними медіа. Останні мають особливий статус у формуванні недискримінаційного/дискримінаційного ставлення до аналізованих груп та є барометром ставлення суспільства до вразливих груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб О., Кузьменко Є. Порадник висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа. Видано Радою Європи F-67075.Strasbourg CEDEX www.coe.int. Рада Європи, жовтень, 2020. 18 с. URL: <https://rm.coe.int/manual-coverage-of-social-rights-and-vulnerable-groups-in-the-ukraine/1680a06168> (03.06.2021).
2. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил. Спеціальний звіт. Київ. ГО «Телекритика», 2016. 48 с. URL: https://ms.detector.media/content/files/deti_v_media_web_new.pdf
3. Іванова О., Мойсеева О., Стеблина Н. Місцева преса: посібник для ЗМІ. Як регіональним журналістам працювати за часів нових медіа та кризи демократії. Київ: ТОВ «Бізнесполіграф», 2019. 232 с.
4. Ігнат'єва І., Гавриленко Т., Сербенівська А. Соціальна відповідальність бізнесу: практичний аспект в умовах біфуркації. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2020. Т. 5. Вип. 1. С. 62–68.
5. Чернявська Л. Страхогенеруючі технології у висвітленні медичної тематики у запорізьких медіях. Соціальні комунікації: стратегічні взаємодія та взаємовплив: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [відповідальний редактор В. В. Костюк, відповідальні секретарі В. А. Ковпак, М. О. Семенович]. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 37–41

ОБУМОВЛЕНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИСВІТЛЕННЯ БОРОТЬБИ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ – ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЦІВ ТА ХЕРСОНА)

Юлія Мельничук, кандидатка наук із соціальних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Андрій Соломахін, кандидат філологічних наук Херсонського державного університету

У лекції актуалізовано тему висвітлення боротьби за права людини осіб з інвалідністю. Для аргументації використано огляд медіадіяльності в Чернівцях та Херсоні (два регіони України). Визначені напрями роботи регіональних ЗМІ та окреслені перспективні ділянки загалом.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Теоретичні аспекти висвітлення теми.
2. Специфіка висвітлення теми прав людей з інвалідністю в медіях Чернівців.
3. ЗМІ Херсонщини про людей з інвалідністю (теми, проблеми, перспективи).
4. Порівняльна характеристика сучасного висвітлення боротьби за права людини в ЗМІ Чернівців та Херсона.

1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ

Соціальна модель (та правозахисна модель) інвалідності та поняття «універсального дизайну» для пересічного українця наразі речі маловідомі. Передусім, це обумовлюється сформованими за довгі роки існування СРСР дискримінаційними судженнями про те, що людям з інвалідністю нічого не потрібно, їм достатньо просто «сидіти вдома», не створюючи ні для кого зайвих незручностей.

Вплинути на переорієнтацію людської свідомості можливо, проте це процес довготривалий, і він вимагає постійного тлумачення як щодо самого сприйняття інвалідності, так і щодо прав людини загалом. Нині над цим активно працюють громадські організації (далі — ГО), котрі є членами Національної асамблеї людей з інвалідністю України. Офіційний перелік налічує 26 всеукраїнських (абсолютна більшість з них розташовані в м. Києві та області) та 100 регіональних ГО (три з них функціонують у м. Чернівці та одна зареєстрована в м. Вишніва Чернівецької області) (<https://naiu.org.ua/about-naiu/members/>). Варто зауважити, що доволі велика кількість функціонуючих ГО не означає, що всі вони справно допомагають у вирішенні проблемних питань особам з інвалідністю. У Чернівцях загалом активне лише ГО «Чернівецьке об'єднання „Захист“», котре справді працює над багатьма проєктами й опікується правами людини, до його діяльності ми ще повернемося згодом.

Прикро те, що й у співпраці з громадськими організаціями, й з власної ініціативи долучатись до боротьби за права людини мали б ЗМІ, адже традиційно наше суспільство найкраще сприймає інформацію, котра надходить з медій, проте говорити про існування таких проєктів у регіональному масштабі поки що рано. Зважаючи на можливості сучасних ЗМІ, охоплення простору соціальних мереж тощо саме журналісти можуть допомогти сприяти *інклюзивному ухваленню рішень*, формувати позитивне ставлення до осіб з інвалідністю та пропагувати соціальну модель інвалідності загалом, й упровадження принципів універсального дизайну зокрема. Крім того, зазвичай ЗМІ, особливо на місцевому рівні, мають хороші контакти з владою, а тому налагодження двостороннього зв'язку в цьому плані також дуже важливе.

Значно спрощує роботу журналістів наявність великої кількості проєктів, порад, курсів, що стануть у нагоді для розуміння теми інвалідності загалом, та прав людини зокрема. Нині медійники значно краще орієнтуються в коректному слововживанні, правильній термінології, намагаються уникати стигматизації, стежать за етичними моментами в роботі, проте питання захисту прав людей з інвалідністю традиційно оминають. Цьому є дві причини: по-перше, потрібно бути «в курсі» теми, слідкувати за законодавством, а це вимагає значних затрат часу, а по-друге — говорити про успішність реалізації механізму захисту прав осіб з інвалідністю в Україні поки що рано. Значна частина медійників, що вже казати про звичайних громадян, не знають, що в Україні ще з 6 березня 2010 року є чинною Конвенція про права осіб з інвалідністю [1], а Кабінетом міністрів 1 серпня 2012 року була ухвалена постанова «Про затвердження Державної цільової програми „Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю“» на період до 2020 року [2]. 7 квітня 2021 року Кабмін затвердив «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року» [3], розділ II якого «Просвітно-виховна робота (стаття 8 Конвенції про права осіб з інвалідністю)» орієнтований і на журналістів також у рамках «проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності громадян та представників засобів масової інформації про права і можливості осіб з інвалідністю та зменшення стереотипів щодо них, із залученням усіх суспільних інституцій, у тому числі громадських об'єднань осіб з інвалідністю» [3].

Повертаючись до Конвенції про права осіб з інвалідністю, варто виокремити статті, котрі мають бути орієнтиром для ЗМІ при роботі з темою. Зокрема в ст. 3 «Загальні принципи» зазначено: «Принципами цієї Конвенції є:

- повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема, свободи робити свій власний вибір, і незалежності;
- недискримінація;
- повне і ефективне залучення та включення до суспільства;
- повага до особливостей людей з інвалідністю та їх прийняття як компоненту людської різноманітності та частини людства;
- рівність можливостей;
- доступність;
- рівність чоловіків і жінок;
- повага до таких здібностей дітей з інвалідністю, які розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність» [1].

Статті з 10 по 30 охоплюють права, гарантовані людям з інвалідністю, а саме:

- Ст. 10. Право на життя.
- Ст. 11. Ситуація ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації.
- Ст. 12. Рівність перед законом.
- Ст. 13. Доступ до правосуддя.
- Ст. 14. Свобода та особиста недоторканість.
- Ст. 15. Свобода від катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання.
- Ст. 16. Свобода від експлуатації, насилля та наруги.
- Ст. 17. Захист особистої цілісності.
- Ст. 18. Свобода пересування та громадянство.
- Ст. 19. Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти.
- Ст. 20. Індивідуальна мобільність.

- Ст. 21. Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації.
- Ст. 22. Недоторканість приватного життя.
- Ст. 23. Повага до дому та сім'ї.
- Ст. 24. Освіта.
- Ст. 25. Здоров'я.
- Ст. 26. Абілітація та реабілітація.
- Ст. 27. Праця та зайнятість.
- Ст. 28. Достатній життєвий рівень та соціальний захист.
- Ст. 29. Участь у політичному та суспільному житті.
- Ст. 30. Участь у культурному житті, проведені дозвілля й відпочинку та заняттях спортом [1].

На жаль, значна частина перелічених статей жодного разу не були інформаційним приводом для ЗМІ, серед них є як просто табуйовані в нашому суспільстві, коли робиться вигляд, що таке для нас не актуально, це може десь бути, але точно не в Україні (ст. 15, ст. 16, ст. 17 і т.д.), так і ті, ситуація по яких залишає бажати кращого (ст. 25–30).

2. СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В МЕДІЯХ ЧЕРНІВЦІВ

Окрім офіційного законодавства, в Україні випущені спеціальні посібники для медійників, котрі допоможуть підготувати актуальний та фаховий матеріал про специфіку висвітлення прав осіб з інвалідністю. До прикладу, чітко сформульовані поради для ЗМІ як рушійної сили змін у посібнику з інклюзивного ухвалення рішень «Нічого для нас без нас». У розділі «Поради ЗМІ щодо підтримки ідеї включення людей з інвалідністю в суспільство» читаємо наступне: «Журналісти, які готують статті (сюжети) на тему інвалідності, повинні мати достатні знання та навички у цій сфері.

ЗМІ слід частіше звертати увагу на можливості працевлаштування людей з інвалідністю, доступний громадський транспорт, інфраструктуру. Також варто досліджувати проблеми, з якими вони зіштовхуються у сфері охорони здоров'я та освіти, вивчати середовище, у якому вони проживають, їхнє дозвілля і те, як їх представляють у політичному житті.

У більшості країн світу найболючішою проблемою є право дітей з інвалідністю виховуватися і отримувати освіту з ровесниками» [4, с. 57].

У цьому ж виданні виокремлено обов'язкові моменти, які повинні відстежувати саме ЗМІ: «Висвітлювати державні процеси (інформувати); сприяти діалогу між державою та громадськими організаціями (організаціями людей з інвалідністю); збирати факти порушень прав людей з інвалідністю (історії людей, аналітичні матеріали, збір й обробка статистичних даних тощо); спонукати людей з інвалідністю до участі в інклюзивному ухваленні рішень; контролювати втілення політики й рішень; просувати соціальну модель інвалідності; руйнувати стереотипи щодо інвалідності через всебічне висвітлення цього питання; постійно оновлювати медійний процес — збільшувати частку людей з інвалідністю в ефірі/журналістських матеріалах, залучати їх до процесу виробництва (наприклад, у ролі монтажерів відео, продюсерів тощо); пропонувати глядачеві «нестандартні» життєві історії, які є реальними, але їх часто ігнорують» [4, с. 48]. Наголошуємо на тому, що більшість рекомендацій стосується саме аспектів захисту прав людей з інвалідністю, а не традиційної для нашого інфопростору героїзації персонажів чи, навпаки, надмірної емоційності матеріалів з метою викликати жаль в аудиторії.

Радимо звернути увагу журналістам й на посібник «Play Off виборчої ліги: держава проти людей з інвалідністю» [5], адже він вміщує найбільш нагальні теми щодо захисту прав осіб з інвалідністю, а також подається міжнародний досвід у вирішенні проблемних питань у порівнянні з ситуацією в Україні.

На жаль, ЗМІ Чернівців не можуть похвалитись тим, що відслідковують правозахисну тематику, адже висвітлення механізмів захисту прав осіб з інвалідністю не є надто популярним, хіба що, як всі звикли, раз на рік до Міжнародного дня людей з інвалідністю 3 грудня таких матеріалів можна знайти більше.

Неодноразово ми спостерігали за ситуацією, коли медійники подавали тему, не замислюючись над тим, що в постановці проблеми вже є порушення прав людей з інвалідністю та маломобільних груп населення. До прикладу, так сталося із проектом реконструкції Центральної площі Чернівців, широко розрекламованим у ЗМІ. Врешті-решт виявилось, що проєкт-переможець не придатний до втілення, бо не передбачає жодних принципів універсального дизайну, адже за задумкою архітектора це мав бути каскад зі сходів різного розміру. І лише після його затвердження робоча група включно з представниками ГО вирішила, що робити такого в жодному разі не можна, адже площа стане зовсім недоступною для маломобільних груп населення. ЗМІ лише констатували факт, що проєкт відхилили, жодного слова про універсальний дизайн, доступність, прикладів успішних проєктів не було наведено.

Значно краще на тлі цього випадку виглядала реконструкція мистецького комплексу ім. І. Миколайчука в Чернівцях, адже з самого початку розроблявся проєкт з урахуванням універсального дизайну. Наголосимо, що наразі в м. Чернівці це єдиний приклад такого рішення, але журналістів знову ж таки менше цікавив цей факт, натомість більше писали про фінансові аспекти втілення задуму (<https://promin.cv.ua/2019/09/25/kinomystetskyi-tsentr-im-mykolaichuka-do-dnia-mista-ne-vidkryiut-iak-tse-obitsiav-kaspruk.html>; <https://molbuk.ua/chernovtsy-news/169011-rekonstrukciyu-kinoteatru-im-mykolaychuka-planuyut-zavershyty-u-travni-foto.html>; <https://suspilne.media/40767-u-cernivcah-zaversili-rekonstrukciu-kinocentru-imeni-ivana-mikolajchuka-fotoreportaz/> «У Чернівцях завершили реконструкцію кіноцентру імені Івана Миколайчука. Фоторепортаж», Суспільне, 15.06.2020).

Проте наразі є позитивні зрушення в цьому напрямку, і відбуваються вони зусиллями громадських організацій, журналісти, на жаль, не є основною рушійною силою, хоча без них провести успішну кампанію було б неможливо. Зокрема, згадуване нами ГО «Чернівецьке об'єднання „Захист“» [6] в межах реалізації проєкту «Захист прав людини у Чернівецькій області» за підтримки IM Swedish Development Partner (Молдова) ще в 2019 році розпочало співпрацю з чернівецькими Інтернет-виданнями «Шпальта» та «Молодий буковинець». У підсумку маємо низку публікацій, що сприяють захисту прав людей з інвалідністю.

Інформаційний портал «Молодий буковинець» [7] позиціонує себе як найбільший і найпопулярніший новинний інтернет-сайт Чернівецької області, оскільки за даними Google Analytics читацька аудиторія сайту в березні 2020 року склала 1,2 млн. відвідувачів. Попри таку рейтинговість тематично дане медіа балансує на межі «жовтого» видання, оминаючи при цьому справді важливі питання. Так на сайті «МБ» ми зафіксували три матеріали, що стосуються теми прав людей з інвалідністю, усі вони датовані 2019 роком: «Чи доступна вища освіта людям з інвалідністю та людям з особливими освітніми потребами?» (МБ, 12.12.2019) (<https://molbuk.ua/news/188315-chy-dostupna-vyscha-osvita-lyudyam-z-invalidnistyu-ta-lyudyam-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy.html>), «Що змінила інклюзивна освіта у школах?» (МБ, 19.12.2019) (<https://molbuk.ua/news/188873-scho-zminyla-inklyuzivna-osvita-u-shkolakh.html>), «Чи важко влаштуватися людям з інвалідністю на роботу і скільки таких людей у нас працює?» (МБ, 27.12.2019) (<https://molbuk.ua/news/189484-chy-vazhko-vlashtuvatsya-lyudyam-z-invalidnistyu-na-robotu-i-skilky-takyykh-lyudey-u-nas-pracyuie.html>). Усі публікації подані з приміткою «Стаття створена в рамках реалізації проєкту „Захист прав людини у Чернівецькій області“, який реалізує ГО „Чернівецьке об'єднання „Захист“ за підтримки IM Swedish Development Partner». Зауважимо, що в контексті Конвенції про права осіб з інвалідністю згадані матеріали стосуються права на освіту (ст. 24) та права на працю та зайнятість (ст. 27). Інші правозахисні аспекти, на жаль, у коло висвітлення в «МБ» не потрапили.

Натомість значно більше публікацій, у яких йдеться про захист прав людей з інвалідністю, фіксуємо на сайті «Шпальта». Про себе це Інтернет-видання пише наступне: «Шпальта — це сучасне онлайнмедіа із власним стилем, яке базується у Чернівцях. Шпальта — це не регіональне медіа, у звичному розумінні слова „регіональне“. Шпальта — це українське медіа із Чернівців» [8]. Основною метою своєї діяльності редакція вказує не рейтинговість, а виконання просвітницької місії з орієнтацією на те, щоб після їхніх публікацій відбувались зміни в суспільстві.

Варто зауважити, що в межах згаданого проєкту з ГО «Захист» «Шпальта» підготувала 9 публікацій з 2019 року: ««Не грайся з нею». Як у Чернівцях сприймають людей з інвалідністю» (Шпальта, 31.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/31/yak-u-chernivcyah-spriimayut-lyudej-z-invalidnistyu-foto/>), «Екстремальний вид спорту. Чи доступні у Чернівцях тролейбуси для людей з інвалідністю» (Шпальта, 29.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/29/chi-dostupni-u-chernivcyah-trolejbusi-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>), «Недоступні Чернівці. Інтерв'ю з Любов'ю Свіріденко про проблеми людей з інвалідністю» (Шпальта, 24.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/24/nedostupni-chernivci-intervyu-z-lyubovyu-sviridenko-pro-problemi-lyudej-z-invalidnistyu/>), «Без пандусів, ліфтів та оглядових кабінетів. Чи доступні у Чернівцях медзаклади для людей з інвалідністю» (Шпальта, 26.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/26/naskilki-dostupnimi-u-chernivcyah-ye-medichni-zakladi-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>), «Наскільки доступна тротуарна мережа у Чернівцях для

людей з інвалідністю» (Шпальта, 28.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/28/naskilki-dostupna-trotuarna-merezha-u-chernivcyah-dlya-lyudej-z-invalidnistyu-foto/>), «Бути мамою особливої дитини. Інтерв'ю з Тетяною Д'яченко» (Шпальта, 13.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/13/buti-mamoyu-osoblivoi-ditini-intervyu-z-chernivchankoyu-tetyanoyu-dyachenko/>), «Життя у сутінках. Як живуть незрячі у Чернівцях» (Шпальта, 15.12.2020) (<https://shpalta.media/2020/12/15/zhittya-u-sutinkakh-yak-zhivut-nezryachi-u-chernivcyah/>), «Є над чим працювати: наскільки доступними є Чернівці для нечуючих людей» (Шпальта, 31.12.2020) (<https://shpalta.media/2020/12/31/ye-nad-chim-pracyuvati-naskilki-dostupnimi-ye-chernivci-dlya-nechuyuchix-lyudej/>), «Доступність та інклюзія стає трендом». Як громадські активісти у Чернівцях будують інклюзивне суспільство» (Шпальта, 28.12.2020) (<https://shpalta.media/2020/12/28/dostupnist-ta-inklyuziya-staye-trendom-yak-gromadski-aktivisti-u-chernivcyah-buduyut-inklyuzivne-suspilstvo/>).

Зауважимо, що в останньому матеріалі представники ГО «Чернівецьке об'єднання „Захист“» розповідають про свою діяльність, зокрема й про реалізацію проєктів — «Захист прав людини в Чернівцях», «Інклюзивні робочі місця для осіб з інвалідністю», «Доступні 5 площ міста Чернівців», «Доступний МСЕК для людей з інвалідністю». Проте жоден із цих проєктів раніше в медіа Чернівців не висвітлювався, не проводилось ніяких інформаційних кампаній за підтримки влади тощо. Зрозуміло, що в таких випадках говорити про усвідомлення суспільством важливості піднятих питань немає сенсу, інформація до аудиторії просто не дійшла.

Попри це коло аспектів прав, про які йдеться в цих матеріалах, тут уже значно ширше: право на рівність і недискримінацію (ст. 5), тема прав дітей з інвалідністю (ст. 7), просвітньо-виховна робота (ст. 8), право на доступність (ст. 9), право на життя (ст. 10), право на індивідуальну мобільність (ст. 20), право на здоров'я (ст. 25).

Наголошуємо, що і в «Молодому буковинці», і в «Шпальті» публікації виконані з дотриманням журналістських стандартів та з урахуванням специфіки слововживання, відсутня дискримінаційна лексика чи мова ворожнечі. Проте якщо «Молодий буковинець» надалі до теми прав людей із інвалідністю не звертався, то «Шпальта» продовжила працювати в цьому напрямку, ураховуючи останні тенденції як у законодавстві, так і в суспільних настроях.

До прикладу, в них з'явилися матеріали, що стосуються України загалом, а не лише Буковини, а також міжнародні новини зі сфери прав людини. Зокрема про це все можна дізнатись з наступних публікацій:

1. правозахисні події в світі: «Uber зобов'язали заплатити незрячій пасажирці 1,1 мільйона доларів: чому» (Шпальта, 06.04.2021) (<https://shpalta.media/2021/04/06/uber-zobov'yazav-zaplatiti-nezryachij-pasazhirci-11-miliona-dolariv-chomu/>), «iPhone 12 Pro дозволяє незрячим людям „бачити“ оточуючих» (Шпальта, 31.10.2020) (<https://shpalta.media/2020/10/31/iphone-12-pro-dozvolayeye-nezryachim-lyudyam-bachiti-otochuyuchix/>);
2. всеукраїнські події зі сфери прав людини: «В Україні створюють електронний кабінет особи з інвалідністю» (Шпальта, 05.04.2021) (<https://shpalta.media/2021/04/05/v-ukraini-stvoryat-elektronnij-kabinet-osobi-z-invalidnistyu/>), «В Україні створять туристичний маршрут для незрячих людей» (Шпальта, 15.04.2021) (<https://shpalta.media/2021/04/15/v-ukraini-stvoryat-turistichnij-marshrut-dlya-nezryachix-lyudej/>), «Мінцифри презентувало інклюзивний освітній серіал про цифрові технології для людей з інвалідністю» (Шпальта, 22.12.2020) (<https://shpalta.media/2020/12/22/mincifri-prezentovali-inklyuzivnij-osvitnij-serial-pro-cifrovi-texnologii-dlya-lyudej-z-invalidnistyu/>), «В Україні „Гаррі Поттера“ надрукували шрифтом Брайля» (Шпальта, 19.11.2020) (<https://shpalta.media/2020/11/19/v-ukraini-garri-pottera-nadrukuvali-shriftom-brajlya/>);
3. права людини на Буковині: «На провулку Ентузіастів облаштують маршрут для незрячих» (Шпальта, 12.12.2019) (<https://shpalta.media/2019/12/12/na-provulku-entuziastiv-u-chernivcyah-oblashtuyut-marshrut-dlya-nezryachix/>), «Флешмоб кольорових шарпеток. Чернівчан запрошують підтримати людей з синдромом Дауна» (Шпальта, 18.03.2019) (<https://shpalta.media/2019/03/18/u-chernivcyah-vidbudetsya-fleshmob-kolorovix-shkarpetok/>), «Портрети дітей із синдромом Дауна: у Чернівцях відкрили фотовиставку» (Шпальта, 21.03.2021) (<https://shpalta.media/2021/03/21/portreti-ditej-iz-sindromom-dauna-u-chernivcyah-vidkrili-fotovistavku/>), «Чому саме я? Чернівчан запрошують на інклюзивну виставу» (Шпальта, 30.04.2019) (<https://shpalta.media/2019/04/30/chomu-same-ya-chernivchan-zaproshuyut-na-inklyuzivnu-vistavu/>), «На Буковині призначили уповноважену з прав осіб з інвалідністю. Хто така Валентина Добридіна» (Шпальта, 03.12.2020) (<https://shpalta.media/2020/12/03/na-bukovini-naznachiti-upovnovazhenu-z-prav-osib-z-invalidnistyu-xto-taka-valentina-dobridina/>), «„У мене інвалідність, але я хочу на вибори“: як перевірити інклюзивність вашої дільниці» (Шпальта, 21.10.2020) (<https://shpalta.media/2020/10/21/u-mene-invalidnist-ale-ya-xochu-na-vibori-yak-pereviriti-inklyuzivnist-vashoi-dilnici/>).

Особливо прикметним є саме останній матеріал, оскільки, по-перше, права осіб з інвалідністю в період виборів загалом у ЗМІ Чернівців не висвітлювали ніколи, а тут ще й є посилання на організацію «Fight for right» з пропозицією дізнатися більше про свої права, про можливості для людей з інвалідністю стати учасником виборчого процесу. Зауважимо, що вказаний ресурс подає історії тих, хто зміг отримати депутатський мандат, маючи інвалідність. Проте не згадана чернівчанка Любов Свіріденко, котра багато років користується кріслом колісним, але це не завадило їй стати депутаткою Чернівецької міської ради у 2020 р., а також вона є радницею міського голови з питань доступності та соціальної політики. Звісно, що й «Шпальта» могла би більше розповісти про це в контексті правозахисних матеріалів.

Окрім цього, з 2019 року для «Шпальти» працює над проектом «Відкриті» Діана Ватаман (<https://shpalta.media/category/persha-shpalta/vidkriti/>), наразі у його рамках опубліковано 12 матеріалів. «Відкриті» — це історії людей з інвалідністю, котрим вдалося знайти себе та «своє» місце. Проте, на жаль, жодна з цих публікацій не стосується правозахисних аспектів, це традиційні розповіді про «особливих» людей, хоча й виконані з дотриманням журналістських стандартів.

З огляду на тенденції в чернівецьких ЗМІ щодо висвітлення прав людей з інвалідністю можемо підсумувати так:

1. наразі не інформаційний привід має значення для медій Чернівців, а рейтинговість публікації, через що правозахисні аспекти рідко стають об'єктом уваги журналістів;
2. матеріали місцевих ЗМІ поки що далекі від людиноцентризму, натомість більше уваги приділено персонам, які представляють владу в контексті теми;
3. мало публікацій, що пояснюють механізм захисту прав людини, адже часто люди навіть не усвідомлюють, що конкретно їхня ситуація є підставою звернення до суду;
4. найбільш поширеними темами зі сфери прав людини з інвалідністю в ЗМІ Чернівців традиційно є: безбар'єрне пересування, можливість працевлаштування, інклюзивна освіта чи можливість здобути освіту. Інші аспекти або взагалі не зачіпають, або стають інформаційним приводом дуже рідко. Тому необхідно суттєво розширювати тематичний діапазон;
5. наразі до питання захисту прав людей з інвалідністю більше звертаються ЗМІ, орієнтовані на молодіжну аудиторію, а це означає, що більша частина населення Чернівців та області їх просто не побачить. Як варіант — проведення інформаційних кампаній у соціальних мережах з метою привернення уваги або аналогічна інформаційна підтримка з боку влади. Проте поки що ні те, ні інше в чернівецькому інфопросторі не реалізовано.

3. ЗМІ ХЕРСОНЩИНИ ПРО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ (ТЕМИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ)

Наразі Херсонщина є домівкою для понад 17 тисяч 230 людей з інвалідністю [14], які становлять значний прошарок населення та є частиною соціального, культурного, політичного, освітнього простору регіону. Відповідно дотримання прав осіб з інвалідністю (зокрема й Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю до 2025 року) та створення рівних умов самореалізації залежить від місцевих органів влади, громадськості (відхід від стереотипного мислення, усвідомлення власної відповідальності перед собою та громадою, можливість залучення коштів малого та середнього бізнесу для реалізації локальних проєктів), освіти (доступність, рівність, якість, людиноцентризм, інклюзія) тощо. Цей перелік не був би повний без ЗМІ, як поліфункціонального важеля контролю — впливу — формування громадської думки — «просування» новітніх ідей тощо.

За даними сайту «Корекційна та інклюзивна освіта Херсонщини» на сьогодні у регіоні діють такі громадські організації: «Херсонська обласна організація підтримки дітей з синдромом Дауна та їх сімей «Сонячні діти Херсонщини»; Ініціативна група мам дітей з аутизмом «Зачаровані діти Херсона»; «Аутизм. Особливий всесвіт»; «Всеукраїнська організація осіб з інвалідністю «Велід»; «Ініціатива на захист прав людей з інвалідністю»; Херсонська міська громадська організація «ЦЕНТР «СОФІЯ»; Херсонська обласна організація Українського товариства глухих; Херсонська обласна організація Українського товариства сліпих тощо [15]. Ці організації, звісно, привертають значну увагу суспільства до важливих проблем та проводять відповідну інформаційну роботу в окресленому напрямі.

Зокрема, Всеукраїнська організація осіб з інвалідністю «Велід», яка активно займається захистом прав людей з інвалідністю, створенням соціальних проєктів («Мобільне таксі»), бере участь у формуванні місцевої політики щодо створення доступного середовища для маломобільних груп населення, стала ініціатором фотопроєкту для дітей з інвалідністю «Сильні духом» та благодійного пробігу «Сильні духом», подібні заходи спрямовані на подолання бар'єрів, нівелювання стереотипів про неповноцінність, неповносправність та є важливим суспільнооб'єднуючим чинником.

Очільник організації «Велід» Булка В. Ю. активно співпрацює зі студентами-журналістами Херсонського державного університету та є постійним доповідачем семінарів «Права людини в Україні: погляд зсередини», подібні ініціативи дають можливість поглибити знання майбутніх медійників з маніфестованою проблемою, дати чітке уявлення про дотримання журналістської етики в підготовці матеріалів про людей з інвалідністю, уникати мови ворожнечі, заглибитися в тонкощі висвітлюваної теми.

Активна громадська діяльність стимулює цікавість регіональних ЗМІ до висвітлення подібних заходів, які є чудовою платформою для поширення важливих проблем, ініціатив та є каналом підвищення загальної культури, зокрема і правової.

Значну увагу Херсонські медіа приділяють проблемам:

- **медицини, терапії та реабілітації**, зокрема телеканал «Херсон Плюс» підготував матеріал «Доступне інклюзивне середовище: в Гончарівці стартував проєкт «Тиждень креативної терапії» (<https://kherson.tv.com/dostupne-inkluzivne-seredovyshe-v-honcharivtsi-startuvav-proekt-tyzhden-kreatyvnoi-terapii/>);
- **підтримки дітей з інвалідністю та пропагування здорового способу життя**: матеріал «Суспільне Херсон» «У Херсоні під час благодійного пробігу «Сильні духом» зібрали 10 тисяч гривень» (<https://suspiilne.media/138819-u-hersoni-pid-cas-blagodijnogo-probigu-silni-duhom-zibrali-10-tisac-griven/>); матеріал «Суспільне Херсон» «У Херсоні відбувся відкритий чемпіонат з мініфутболу спортсменів з інвалідністю: хто переміг?» (<https://suspiilne.media/129918-u-hersoni-vidbuvsya-vidkritij-chempionat-z-minifutbolu-sportsmeniv-z-invalidnistu-hto-peremig/>); матеріал «Суспільне Херсон» «Як пройшов чемпіонат з легкої атлетики серед спортсменів з інвалідністю» (<https://suspiilne.media/124843-u-hersoni-vidbuvsya-chempionat-ta-spartakiada-z-legkoi-atletiki-sered-sportsmeniv-z-invalidnistu/>);
- **доступності та якості освіти**: відеоматеріал від «Суспільного Херсон» «Завершили навчання: у херсонській школі вперше випускають інклюзивний клас» (<https://suspiilne.media/136640-zaversili-navchanna-u-hersonskij-skoli-vipuskaut-persij-inkluzivnij-klas/>); телеканал «Херсон Плюс» «Різні, але рівні: як працює інклюзія в Україні» (<https://kherson.tv.com/rizni-ale-rivni-iak-pratsiuie-inkluziia-v-ukraini/>). Значний обсяг матеріалів, присвячених окресленій проблематиці, віднаходимо на сайті «Корекційна та інклюзивна освіта Херсонщини», зокрема «27 січня 2021 р. відбулось урочисте відкриття Херсонського інклюзивно-ресурсного центру № 2»; «На базі КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» розпочались курси для вчителів-дефектологів і логопедів»; «Херсонські бібліотеки — дітям з особливими освітніми потребами»; «Створено перший україномовний мобільний додаток для людей з порушеннями мовлення» (<https://corr.ks.ua/news.htm?ps=4>).
- **доступності та мобільності**: матеріал від «Суспільне Херсон» «У Херсоні перевірили доступність пляжів для людей з інвалідністю» (<https://suspiilne.media/146794-u-hersoni-perevirili-dostupnist-plaziv-dla-ludej-z-invalidnistu/>); телеканал «KRATU» програма «Вільний діалог», діалог з головою Всеукраїнської організації осіб з інвалідністю «Велід», Віктором Булкою (<https://www.youtube.com/watch?v=YFF3ir17ugY&t=1074s>); телеканал «Херсон Плюс» з матеріалом «Херсон та Магдебург: чи пройшли міста перевірку на доступність до закладів культури?» (<https://kherson.tv.com/kherson-ta-mahdeburh-chy-projshly-mista-perevirku-na-dostupnist-do-zakladiv-kultury/>); ТРК «БТВ Плюс» з матеріалом «Життя з перешкодами» (<http://www.vtvplus.com.ua/lang/ua/news/kherson/53331-zhittya-z-pereshkodami.html>).
- **проблема працевлаштування**: матеріал від «Суспільне Херсон» «Людам з інвалідністю у Херсоні шукали роботу на мініярмарку вакансій» (<https://suspiilne.media/10510-ludam-z-invalidnistu-u-hersoni-sukali-robotu-na-miniarmarku-vakansij/>).

Аналіз фактичного матеріалу дає можливість визначити позитивні тенденції у підготовці регіональними ЗМІ матеріалів про людей з інвалідністю, зокрема використання відповідної лексики, порушення нагальних проблем, досить широкий спектр висвітлюваної тематики. Проте видається важливим урахування таких ключових аспектів, які поки що спорадично відображені в медійному просторі, а саме:

- **баланс тем** — озвучені у ЗМІ матеріали, за нашими спостереженнями, носять однотипний характер, приділяючи значну увагу людям з ураженням опорно-рухового апарату чи особам з ментальними порушеннями, з інформаційного контексту випадають категорії осіб з порушенням зору чи слуху, відповідно з поля зору громадськості «зникають» проблеми певної категорії населення, що потребують нагального розв’язання;
- **брак позитивних відеоматеріалів**, які б розповідали про історію успіху, руйнуючи стереотипне мислення в суспільстві. Створення позитивного іміджу через впровадження в ефір традиційних рубрик, тижневих передач — це потужна «рекламна кампанія», спрямована, передусім, проти радянських стереотипів «ізолювати від населення», «створити особливі умови», «пожаліти». У населення має сформуватися розуміння осіб з інвалідністю, їхніх справжніх потреб тощо.
- **медіа як освітня платформа** — розуміємо під цією тезою саме підвищення правової культури громади та осіб з інвалідністю, як невід’ємної складової цієї громади.
- **позитивний досвід** — цей аспект пов’язаний з висвітленням успішних прикладів розв’язання/упровадження новітніх технологій, універсального дизайну, освітніх новинок як в інших регіонах України, так і Європи;
- **медіа про геріатричні заклади, будинки-інтернати: проблеми, історії людей, перспективи**. «У Херсонській області діє 11 інтернатних закладів, з яких 5 — психоневрологічні будинки-інтернати, 4 — геріатричні пансіонати, один будинок-інтернат для дітей-інвалідів, ще один — спеціальний будинок-інтернат для осіб літнього віку та інвалідів, які прибули з місць позбавлення волі та втратили соціальні зв’язки. Загальна кількість місць — близько 1500 осіб. Як свідчать статистичні дані, щорічно частка пенсіонерів в інтернатах зростає на 3%» [20]. Зазвичай подібні заклади відмежовані не тільки від ЗМІ, а й від громадськості загалом, саме тому важливими є теми дотримання прав людини в подібних установах, побут, санітарні умови, кваліфікація персоналу, гігієна тощо.

Визначені напрями роботи регіональних ЗМІ та окреслені перспективні ділянки мають стати джерелом позитивних суспільних зрушень, пов’язаних із дотриманням прав людини, розуміння основоположних засад людяності та гуманізму загалом. Комплексність, системність, дотичність до теми, небайдужість, компетентність, дотримання прав людини, пошук — запорука підготовки якісного медійного продукту.

4. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО ВИСВІТЛЕННЯ БОРЬБИ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ В ЗМІ ЧЕРНІВЦІВ ТА ХЕРСОНА

- 1) Кількісно видно, що на Херсонщині значно активніше працюють громадські організації та організації, що займаються безпосередньо захистом прав людини, що зумовлює й іншу медійну картину, адже проаналізовані матеріали демонструють залучення ГО до інформаційного простору ЗМІ Херсонської області. Чернівецька область, на жаль, поки похвалитися такими досягненнями не може, а публікації даного спрямування зустрічаються рідко.
- 2) Найповніше реалізуються як у ЗМІ Чернівців, так і в ЗМІ Херсону теми, що стосуються права на освіту, працю та зайнятість. Багато пишуть безпосередньо про інклюзію в освіті, оскільки навіть громадянам, котрі далекі від поняття прав людей з інвалідністю, довелось зіткнутись з цим у процесі навчання з їхніми дітьми в класі дітей з інвалідністю. Тут потрібно зазначити, що поки однозначності щодо висвітлення цих тем немає — журналісти ніби самі вагаються, чи варто й далі впроваджувати інклюзивні класи, чи краще обмежитися спеціалізованими, що вже саме по собі є порушенням прав людини.
- 3) За рейтингом доступних міст України — 2020, презентованим Дмитром Щебетюком (ГО «Доступно.UA»), Чернівці посіли 8 місце, Херсон — останнє 13. Саме тому медіям Чернівців та Херсона варто ґрунтовніше працювати над проблемою недоступності міста — розбиті дороги й тротуари, пандуси під таким кутом, що по них і здорова людина не підніметься, або й повна їхня відсутність і т.д. При чому потрібна не просто констатація факту, чим зазвичай і обмежуються журналісти, а досягнення результативності, тобто питання треба відслідковувати аж до повного його вирішення.
- 4) ЗМІ Чернівців практично зовсім не готують матеріалів про реабілітаційні центри, терапевтичні заходи та проблеми пристосування до тих умов життя, з якими зіштовхуються люди з інвалідністю. До слова, реабілітаційний центр у Чернівцях, що допомагав опанувати нову професію, посилю для осіб з інвалідністю, закрили через брак фінансування. Наразі активісти вимагають відновлення його роботи, проте медійників

такі речі цікавлять мало. У Херсоні, як ми змогли простежити на основі публікацій, становище в цьому плані значно краще.

5) Загалом можна рекомендувати ЗМІ Чернівців та Херсона звертати більше уваги на світовий досвід захисту прав людей з інвалідністю, механізми, що при цьому застосовуються, інформаційні кампанії і т.д. Це може значно пришвидшити процес сприйняття людиноцентризму як основоположної складової у всіх процесах життєдіяльності нашого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року // <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-pla-a285r>
3. Про затвердження Державної цільової програми “Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю” на період до 2020 року // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-p#Text>
4. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації / За загальною редакцією Виртосу І. Г. Упорядники: Азін В. О., Байда Л. Ю., Госс Н., Ждан П. М., Флетчер А. — К: Ленвіт: 2015. — 92 с.
5. Play Off виборчої ліги: держава проти людей з інвалідністю. К., 2019, 35 с.
6. Громадська організація „Чернівецьке об’єднання „Захист” // <http://www.zahystcv.org>
7. Інформаційний портал „Молодий буковинець” // <https://molbuk.ua>
8. Шпальта // <https://shpalta.media>
9. Сачук Ю. Боротьба триває: що нарешті почули в ООН щодо виконання в Україні Конвенції про права осіб інвалідністю // <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/10/9/238492/>
10. Виртосу І. Як розповісти про інвалідність // <https://medialab.online/news/yak-rozpovidaty-pro-invalidnist/>
11. Національна доповідь “Про становище осіб з інвалідністю в Україні” [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=VFEIR&P21DBN=VFEIR&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC%2FREP0000749.PDF
12. Роль журналістики у підтримці та захисті прав людини: посібник для громадських журналістів [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2011-12-13
13. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової — Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова — Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. — К., 2012. — 216 с.
14. Працівники регіонального представництва Уповноваженого на Херсонщині взяли участь в обговоренні прав жінок з інвалідністю та впровадження питань інвалідності в політику гендерної рівності // <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/z-invalidnistyu-ta-vprovadzhennya-pitan-invalidnosti-v-politiku-genderno-rivnosti/>
15. Корекційна та інклюзивна освіта Херсонщини // <https://corr.ks.ua/valid.htm>
16. ТРК «Херсон Плюс» // <https://khersonstv.com>
17. Суспільне Херсон // <https://ks.suspilne.media>

18. Телеканал «KRATU» // <http://kratu.ua>
19. ТРК «ВТВ Плюс» // <http://www.vtvplus.com.ua>
20. 25 тисяч людей живуть у будинках престарілих // <https://uain.press/articles/de-zustrity-starist-v-ukrayini-pravda-pro-geriatrychni-zaklady-981098>

ОСМИСЛЕННЯ КОНФЛІКТУ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ (ТА НОРМАТИВНИХ) ПІДХОДІВ «ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ» ТА «ОХОРОНИ ДИТИНСТВА» В МЕДІА

Оксана Савчук, кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Костянтин Шендеровський, доцент кафедри соціальних комунікацій, кандидат наук із соціальних комунікацій Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Осмислення конфлікту концептуальних (та нормативних) підходів «дитиноцентризму» та «охорони дитинства» в медіа є передумовою якісної підготовки фахівців до формування взаємодії медіа з дітьми, висвітлення дітей в медіа та підготовки дитячого контенту на каналах медіавиробництва. Це шлях до розвитку правильних стандартів інформаційної діяльності, відповідальних смислів та наративів, стратегічного медіаобразу дитини без дискримінації, ілюзій, опредмечування або бутафоризації дітей.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. «Дитина» чи «дитинство»?
2. «Щасливе дитинство», «дитиноцентризм» чи захист прав дітей?
3. Чому «охорона дитинства» є неповним поняттям суспільного та соціального регулювання?

1. «ДИТИНА» ЧИ «ДИТИНСТВО»?

Ще у 2011 році група авторів (викладачі, студенти, аспіранти) у збірнику «Медіакомунікації та соціальні проблеми» [20] започаткували велику дискусію щодо місії на намірів сучасних медіа з суспільних питань дітей в Україні. За минуле десятиріччя ця дискусія розширилася новими дослідженнями та описами, але головних завдань — стратегічних завдань медіа не поспішають формувати.

Права дитини на повноцінне, щасливе, благополучне, «нормальне» дитинство є фундаментальними та пріоритетними як на рівні міжнародному, так і загальноукраїнському. Однак чіткості та повноти нормативного регулювання нема. Наявний конфлікт підходів дитиноцентризму та охорони дитинства в ухвалені рішень, що стосуються дітей, на різних суспільних рівнях. Правила та рекомендації для журналістів намагаються максимально спростити в контексті зазначеного конфлікту, демонструючи вияв компромісу... Щодо дітей та поглядів на інформаційну видимість дітей у суспільстві наявні різні позиції, зокрема і ганебна: через прогалини нормативного регулювання, використання дітей для отримання рейтингів відповідних медіапрограм. Як бути? Як правильно та якісно формувати стандарти висвітлення дітей у медіа та взаємодії дітей з медіа? Що і чому має домінувати в інформаційному виробництві? Адже дитина є дуже чутливою особою, яка набагато серйозніше сприймає навколишній світ. І в цьому головний намір для розвитку співучасті медіакомунікацій зі сферою дотримання прав дитини та стану розв'язання проблем дитини.

Початок стратегічної медіадискусії та провідного наративу в інформаційній діяльності потрібно розпочати з відповіді на питання: а ким для кожного з нас, для нас загалом є сучасна дитина? Суб'єктом чи об'єктом? Дитина і дорослі: наскільки рівні в правах та можливостях в сучасній Україні? Або чому дорослі непокоїться при вислові, що дитина і дорослий — рівні? Як зупинити системні порушення прав дітей? І що таке «щасливе дитинство: метафора чи концепція?

На наш погляд, заслуговує на особливу увагу позиція видатної французьки Франсуази Дольто: «...Діти — це не ті «недорозвинуті дорослі», за яких ми відповідальні, це люди, перед якими ми несемо відповідальність.